

Вікторія Полянська

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЕСТЕТИЗАЦІЯ ВІЙНИ: РУШІЙНІ ФАКТОРИ, ЕЛЕМЕНТИ ТА ФУНКЦІЇ

Victoria Polyanska. Aesthetization of War: the Moving Factors, Elements and Function.

The phenomenon of the war through the frame of the political-aesthetical approach is conducted. The aim of the article is to research the moving factors, elements and function of the political aesthetization of the war as a political phenomenon and a complex political process. The methodology of this research is based on the political-aesthetical approach, which introduce the connection and interaction between the aesthetical and political spheres as a collection of the specific political-aesthetical phenomena and processes, emerging from the law of the people psychic working. The idea, that the people psychic works on the aesthetical laws, give us the possibility to view the political aesthetization as a natural process of political consequence. Thus, the main factors of political aesthetization of the war we could define as a irrational nature of political things, a strong emotional influence of the political thinking process by natural and managed sources, a correlation between political values and the aesthetical judgment. The elements of the political aesthetization process are determined as the political symbolization, political metaphorization and political ritualization. As to the war we conduct the symbols of the war, weapon, army and other war's attributes; the rituals of the peace and war; the main metaphors, which descript the war and give some imagination about the war's attributes and senses. We define the key functions of the political aesthetization of the war as the valuation, interpretation, mobilization, behavioral model's forming and the other.

Key words: political aesthetics, political aesthetization, political symbolization, political ritualization.

В сучасній Україні тема війни увірвалась у політичний дискурс водночас із відповідними політичними та історичними процесами. Під війною ми розуміємо сукупність політичних процесів та явищ, що виникають внаслідок насильницького протистояння між великими групами людей і передбачають людські жертви та великі руйнування.

Поряд із класичними дослідженнями феномену війни низкою теоретичних та теоретично-прикладних дисциплін постають сучасні проблеми війни, пов'язані з еволюцією та видозміненням останньої. Дослідники останніх десятиліть звертають увагу на той факт політичної історії людства, що війна перестала бути суто політичними відносинами, де застосовуються насильство та засоби фізичного знищення людьми людей. Війни ХХІ століття за своїм змістом є гібридними, що поєднують у собі сукупність як методів фізичного насильства, так і системного інформаційного впливу на великі групи людей. Останні почали застосовуватись як внаслідок ефективного впровадження інформаційних технологій в життя людей та появи масових комунікаційних ресурсів для впливу на маси. Проблеми впливу інформаційними методами на великі маси людей описані в тисячах томів наукової літератури, але, окрім цього, вони вже змінили життя мільйонів людей по всьому світі.

По суті, сама ідея війни на сьогодні вимагає переосмислення та інтерпретації як у масовому сприйнятті пересічними громадянами, так і в українській політичній науці. В даній статті ми не ставимо за мету досліджувати війну як фізичні процеси та явища, воєнну стратегію та тактику. Навпаки, ми звернемось лише до тих аспектів війни, які пов'язані з відображенням ідеї війни та відповідних політичних процесів і явищ у чуттєвому вимірі людської свідомості. Йдеться про естетизацію ідеї війни, тобто про процес обробки естетичними засобами ідеї війни як сукупності політичних процесів та явищ. Війна традиційно розумілась у політичній науці як крайня форма політичного конфлікту. З війною пов'язаний різноманітні могутні символи та викарбування в історичній пам'яті конкретного народу міфології, символіки та мови війни.

Основою методології даного дослідження є політико-естетичний підхід, який обертається навколо концепції взаємопроникнення та взаємодії політичної і естетичної сфер та виникнення явищ та процесів, які одночасно належать до політики й до естетики. Серед основних дослідників політико-естетичного підходу можна насамперед назвати Т. Адорно, Х. Арндт, В. Бушанського, І. Голомштока, Р. Мейя, Ж. Рансьєра, П. Рікера, К. Сартвелл.

Розглядаючи ідею війни крізь призму політико-естетичного підходу, ми досліджуємо війну як сукупність естетичних феноменів, наповнених чуттєвим змістом, задіяним у процесі інтерпретації дійсності людиною, формування в неї певних суджень щодо політики та відповідних поведінкових реакцій. Це дозволить виокремити елементи, фактори та функції естетизації війни.

Процес естетизації посутньо містить два важливих аспекти, що висвітлюють закономірності його дії та розгортання. По-перше, процес естетизації політичних процесів та явищ діє за спорідненими із психікою закономірностями; по-друге, естетизація політичних процесів та явищ є проявом ірраціональності політики як такої, результатом того, що політика розгортається як у вимірі раціонального, так і у вимірі ірраціонального, чуттєвого, афективного аспектів буття людини.

Роло Мей у своєму есе «Мужність творити» [1, с. 123-141], досліджуючи проблему закономірності функціонування людського розуму, доходить висновку, що людська психіка працює за естетичними законами. Людина здатна усвідомити сенс свого життя та діяльності лише користуючись уявою, стикаючись з творчим актом, творчим генієм. Природа естетичного сприйняття соціальних процесів та явищ, отже, розглядається ним як психологічна здатність, властива людині та невід'ємна від її буття. Війна як емоційно забарвлений процес та комплекс відповідних явищ також сприймається через універсальні механізми, за якими діє людська психіка.

Війна є крайнім вираженням політичного, яке, за К. Шміттом [2], починається із протиставлення «свій/чужий», «друг/ворог». І це протиставлення в ХХІ столітті відбувається не так, як у ХІХ або навіть у ХХ столітті, де супротивники сходилися в фізичному протистоянні і люди отримували безпосередню інформацію про те, хто такий ворог, як він виглядає, говорить, діє, оскільки у великих війнах відбувались масові контакти між ворогуючими сторонами. В ХХІ столітті людина контактує більшою мірою з ТБ або мережею Інтернет, а не з безпосереднім супротивником, виступає переважно «глядачем», а не «учасником» воєнних дій.

Традиційно існувала необхідність репрезентації для споживача, носія масової свідомості, явищ та процесів, пов'язаних із війною. Репрезентації війни естетичними та символічними засобами відомі в історії у двох формах – спонтанна народна творчість та цілеспрямовані зусилля політичної влади (еліти). Фактично, процес естетичної та символічної репрезентації війни, процесів і явищ, із нею пов'язаних, теж має форму воєнного протистояння. Звідси виникають такі терміни як «інформаційна війна» [3], «психологічна війна» [4] і т.д.

Естетичні аспекти війни певною мірою розроблені Карлом фон Клаузевіцем [5]. Його філософська концепція розвиває ідею воєнного генія, котрий має поєднувати естетичні, етичні та практичні якості, необхідні для успішного лідерства та воєнного керівництва. Для Клаузевіца очевидною є теза про те, що естетика є досвідом крізь мистецтво, з чого витікає висновок, що естетика відіграє помітну роль у повсякденному житті, встановлюючи, що власне є життям у світі. У порівнянні з Клаузевіцем, Дьюї вважає, що мистецтво є природним феноменом, який вимагає від глядача участі, подібної до участі митця. Така думка Дьюї корелює з ідеями Адорно щодо суб'єктивності мистецтва і його трансформаційних та інтенційних потенцій, які розкриваються у контакті зі споживачем продуктів мистецтва. Для Дж. Дьюї життя в домодерну епоху «проживається естетичним чином; життя не стало мистецтвом, життя було мистецтвом» [6, с. 43].

У своїй концепції війни як концентрованого виразу політики та одночасно мистецтва Клаузевіц приділяє особливу увагу ідеї воєнного генія. Зокрема, потенціал воєнного генія, тобто можливість досягти виключних успіхів у бою, Клаузевіц пов'язує з емоціями. «З усіх високих почуттів, що наповнюють людське серце в бойовому запалі, жодне, слід визнати, не постає таким могутнім та стійким, як жадання слави та честі... На війні воно – справжнє дихання життя, що одухотворяє величезне тіло» [6, с. 42]. Емоції, які окрім жадання слави та честі володіють людьми - учасниками війни, Клаузевіц вважає вторинними, такими, які можуть поширюватись залежно від ситуації, але вони суттєво не впливають на воєнного генія та його результативність у бою. «Всі інші почуття, що здаються дуже поширеними та піднесеними, –

любов до вітчизни, фанатизм, почуття помсти, всіляка наснага, – не виключають необхідності в жаданні слави та честі. Інші почуття, звичайно, можуть збудити натопт та підвищити його настрій. Але вони не вселять вождю волі, сильнішої, ніж воля його супутників, що суттєво необхідно, якщо він має добиватись виняткових результатів» [6, с. 47].

Клаузевіц у роздумах про силу характеру воєнного генія як здатності дотримуватись стійких поглядів доходить висновку, що на війні «роздираючий душу вид небезпеки та страждань легко дає перевагу почуттю над доводами розуму; у присмерковому освітленні всіх явищ формування глибокого і ясного уявлення про них настільки складне, що зміна поглядів стає більш зрозумілою та виправданою. Тут можна лише вловити та намацати істину і за такими хисткими даними діяти. Ніде не зустрічається такого розходження в поглядах, як на війні. Потік вражень, які вступають у протиріччя з власними переконаннями, тече безперервно. Навіть найбільша флегма розуму ледь може бути захистом. Враження є надто сильними, живими і водночас завжди спрямованими проти духовної рівноваги» [6, с. 42].

Таким чином, кожній війні властива своя естетична «зарядженість», що має чуттєві, образні, звукові відображення. Можна сказати, що війна, як і інші політичні процеси та явища, має естетичний вимір, де на рівні конкретної політичної свідомості відбувається чуттєве переживання та відповідна рефлексія, що виникають у протиставленні бінарних опозицій величного та жахливого, прекрасного та огидного, життя та смерті, героїзму та зрадництва, великої мети та ницості людської натури, перемоги та поразки, звільнення та гноблення.

Серед досліджень психології війни як конфліктного протистояння людиною людиною вельми цікавими виявляються праці Конрада Лоренца [7], який пояснював природу конфліктних зіткнень між людьми за допомогою концепції «заохочення» людей до протиставлення, стимульованого політичними елітами.

У природі живого тільки людина здатна до масового знищення собі подібних істот. І заохочення до такої дії ґрунтується на ціннісних переконаннях та судженнях. «Єдина істота, здатна з бажанням присвячувати себе вищим цілям, потребує для цього психофізіологічної організації, звирячі особливості якої несуть у собі небезпеку, що вона буде вбивати своїх побратимів із переконання, ніби так і треба для досягнення тих самих вищих цілей» [7, с. 102]. Феномен заохочення, описаний Лоренцом, діє як емоційна реакція на подразники, серед яких центральне місце посідають саме естетичні способи політичної комунікації, що включають видовища, символіку, політичні метафори та інші засоби репрезентації «ворога» чи «супротивника».

Лоренц у психологічних термінах фактично пояснює, що існують естетичні способи збудження природної агресії та її спрямування на політичний об'єкт, які є засобами політичної боротьби та пов'язані із ціннісними судженнями людей.

Оскільки «політична реальність має подвійну, тобто раціонально-ірраціональну природу, політичний актор у процесі адаптування до умов політичної реальності повинен мати у своєму інструментарії як засоби раціональної рефлексії щодо політичних процесів, інститутів тощо, так і можливості тлумачення ірраціональних складових політичної дійсності, таких як політичний міф, ритуал, символ тощо» [8, с. 6]. Так, політична поведінка людей в умовах війни визначається усвідомленням смислу своєї поведінки, цінностями, які людина вважає пріоритетними. Причому процес оцінювання відбувається у межах наявних різких бінарних опозицій, що знову ж таки впливає зі шміттівського протиставлення «друг/ворог».

Формування цінностей та відповідний процес оцінювання в процесі естетизації політичних явищ набуває форми політичного судження, що є ціннісним по своїй суті. Таке судження формується не лише в раціональному просторі, а стає наслідком дії певних естетично-психологічних закономірностей чуттєвого сприйняття, стає результатом того, що швидше відчувається, а отже – може передаватись та продукуватись, коригуватись естетичними засобами. Користуючись такою логікою, можна дійти висновку, що свідомі чи несвідомі операції в естетичному просторі відносно війни та воєнних дій, робота із ірраціональними, афективними, емоційними компонентами політичної свідомості щодо війни, можуть розглядатися як процес естетизації війни. Важливо також зазначити, і про це ще буде

казано пізніше, що результатом переведення політичних ідей в естетичні переживання є формування, коригування або активація політичних цінностей [9].

Естетизацією війни можна вважати процес репрезентації естетичними засобами явищ та процесів, які входять в поняття війни. Це сукупність спонтанних та керованих операцій в просторі політичних смислів, які здійснюються за допомогою і засобами естетичних форм (образи, музика, символи, поезія і т.д.). Ключовим елементом естетизації війни є її символізація. Окрім того, ми розглянемо такі елементи естетизації війни як візуалізація, ритуалізація та символізація.

Символізація війни становить собою сукупність процедур політичної міфологізації та ритуалізації, втілення в політичних символах основних значень, які виникають у комунікативному вимірі війни. Символізація війни пов'язана з феноменом колективного несвідомого, змістом якого є сукупність архетипів, що втілюють воєнні дії та відносини. Це історична пам'ять та історичний досвід війни, що сформувався як окремо для кожної політичної спільноти, так і для людства загалом. Зокрема, це власне архетип війни як катастрофічної ситуації; архетипи «солдата», «ворога», «героя», «зрадника», «захисника», «визволителя», «свого», «зброї», «поранення та болю»; архетипи, пов'язані із битвою, болем, кров'ю, кожен з яких має символічне викарбування та значення, а також естетичну форму існування як у витворах мистецтва, так і в політичній свідомості. «...Записуючи особисті переживання та явища, побачені на власні очі, люди (найчастіше представники «інтелектуальної еліти» – освічені клірики, трувери, дуже рідко лицарі) опинялись під впливом множини топосів, стереотипів та кліше, які вимушували їх писати історію «за правилами», підганяючи її під загально визнані стандарти» [10, с. 13].

Відповідно, наступним елементом естетизації війни є номіналізація. Для війни характерною є своя специфічна мова, що складається з метафоричних форм, наповнених смислом та закріплених у міфології та ритуалі війни. Поняття «солдат», «захисних вітчизни», «герой», «зрадник», «колабораціоніст», «рідна земля», «трофей», «завойовник», «визволитель», «партизан», «патріот» - не лише терміни воєнного вжитку, а й самі по собі символи, триггери, які викликають відповідні відчуття та асоціації, мотивують до певного типу поведінки. «...воїська слава найчастіше згадується в турнірному або героїчному контексті, коли індивідуальна «краса» вчинку виявляється важливішою, ніж його роль у результаті загального бою» [10, с. 196]. По суті, найменування, пояснення, інтерпретації для різних політичних суб'єктів («прихильників», «опонентів», «союзників», «ворогів» і т.д.) потребують і політичні цілі («перемога», «знищення», «звільнення» і т.д.), і політичні цінності («свобода», «Батьківщина», «рідна земля», «єдність», «могутність», месіанська ідея і т.д.), покладені в основу воєнних дій, поточних подій («поразка», «перемога», «перевага», «втрата», жертвна акція, акт героїзму і т.д.), ролей («наші», «вороги», «союзники» і т.д.).

Мова війни завжди підпадає під цілеспрямований вплив політичних суб'єктів та нормативно-правового, а також морального вимірів. Дослідниця проблем сприйняття війни в середньовічній Європі зазначає, що навіть у описах воєнних дій очевидцями спостерігалось «домінування «правил» описання історії над особистим досвідом та власною думкою» [10, с. 191]. Навіть безпосередні учасники бойових дій у написанні історичних трактатів про воєнні події «керувались не тільки, а можливо, не стільки особистим досвідом, скільки положеннями канонічного права та уявленнями про «ідеальну» або «правильну» християнську війну, в якій *ius ad bellum* неможливо без *ius in bello*» [10, с.192].

Метою естетизації феноменів, пов'язаних із воєнними діями фактично завжди був вплив на поведінку людей через вплив на їхні емоції. Калмикова звертає увагу на механізм впливу поеми на поведінку вояків під час війни, де «епізод поеми стає прикладом для практичного наслідування, після чого він отримує «остаточне закріплення» в історичних текстах авторитетних авторів, надихаючи на аналогічні вчинки лицарів наступного покоління... Наслідуючи поведінку героїв модних романів артурівського циклу або уподібнених літературним топосам вчинки сучасників, англійські лицарі прагнули звершення великих подвигів у ім'я благородної мети, які могли б принести їм шану та славу» [10, с. 174].

Грунтуючись на фактичних даних останніх десятиліть, можна впевнено констатувати, що поширене визначення війни як дійсного або можливого насильства значного масштабу та тривалості і як форми відносин між політичними організованими системами є неповним.

За К. фон Клаузевіцем, війна є актом насильства, доведеним до крайності. Він вважав війну продовженням політики, а збройні сили – інструментом проведення політики, але вже у працях Е. Тоффлера зустрічаємо тезу про те, що центральним ресурсом сучасної економіки є знання «в широкому сенсі, включаючи інформацію, дані, зображення, символи, культуру, ідеологію та систему цінностей» [11, с. 98].

Маючи на меті стратегічні, оперативні або тактичні цілі, так звані «регулятори» використовують, за Тоффлером, «шість ключів для вивертання мізків» [11, с. 249-252]. Це 1) звинувачування у звірствах; 2) гіперболізація, роздування ставок, що стоять на кону в битві чи у війні; 3) демонізація та (або) дегуманізація противника; 4) поляризація, тобто «хто не з нами, той проти нас»; 5) заява про божественну місію; 6) метапропаганда, тобто пропаганда, спрямована на дискредитацію пропаганди противника. Саме таким цілям, знову ж таки, слугують засоби естетизації політичного простору та символічної політики.

Війна в процесуальному динамічному вимірі символізації політичного простору становить собою сукупність ритуалізованих актів, призначених впорядковувати хаос, присутній у бойових діях. Хаос людських почуттів, емоцій, страхів, прагнень та поривів. До воєнних ритуалів можна віднести церемонії прийняття присяги, промови перед битвами воєначальників або інших героїчних особистостей, тріумфальне входження на завойовану чи звільнену територію, ритуали поклоніння померлим героям та шанування живих.

Ритуали війни або церемоніально-пропагандистські акції щодо війни також є елементами політичної естетизації воєнних процесів, вони мають на меті насамперед «встановлення владних відносин» [10, с. 183], а також формування відповідного сприйняття війни та моделі політичної поведінки.

Види ритуалів війни:

- 1) церемонія прийняття присяги воїна;
- 2) тріумфальне входження на переможену (визволену) територію;
- 3) ритуали колективної молитви за результат війни, за мир і т.д.;
- 4) ритуали-ігри, які демонструють та прославляють воєнну звитягу, воєнні турніри, змагання, показові навчання;
- 5) промови полководців, воєначальників (перед битвою...);
- 6) ритуал капітуляції, що включає процедури справедливого суду, покарання, помилування воєнних злочинців, ворогів, зрадників і т.д.;
- 7) ритуали поклоніння померлим, загиблим під час війни (воїни, безвинні жертви);
- 8) воєнні паради, свята, спрямовані на демонстрацію воєнної сили, позиціонування та ієрархію політичного керівництва, визначення місця військових у політичній системі, відновлення колективної пам'яті щодо воєнних подій;
- 9) церемонії нагородження героїв, які спрямовані на підвищення їх соціального статусу та символічне закріплення цього факту в нагороді.

Наведемо декілька прикладів із середньовічної практики ритуалізації війн. У ритуалах-іграх, запропонованих королем Едуардом, містився певний куртуазний «кодекс честі», тобто певні ціннісні настанови, які мали імперативний потенціал. Окрім того, дотримання правил поведінки при дворі було не лише модою, а й обов'язком. Ритуали-ігри були орієнтовані як на елітарну, так і на широку публіку, й мали відповідно диференційовані цілі. Куртуазні ритуали мали на меті стимулювання прошарку благородних лицарів до героїчних подвигів на честь корони. «...Суспільна мораль наполегливо приписувала лицарям проявляти не лише вірнопідданські почуття, а й воєнну доблесть... Кодекс лицарської честі стійко вимагав крові – краще ворожої, але у гіршому разі можна було гордитись не тільки нанесеним, але і пропущеним ударами, демонструючи шрами, що свідчили про воїнську доблесть їх носія» [10, с. 189].

Прикладом ритуалу капітуляції є демонстрація великодушності та милосердя королем Едуардом III, який прийняв капітуляцію мешканців Кале 4 серпня 1347 р. в епоху Столітньої

війни. Король Едуард III розіграв суворий процес, на якому засудили на смерть старшин Кале, які очолювали оборону при осаді міста. Їх мали привселюдно стратити. Але король не хотів, щоб у його підданих склалося враження, що ці люди загинули мученицькою смертю, подібно до Христа, навпаки – він сам хотів викликати асоціації з милосердним Христом, а тому після того, як королева кинулась до його ніг (ніби Діва Марія, яка вимолує грішників на Страшному Суді), король помилував членів міського муніципалітету Кале, тим самим демонструючи милосердя. «Ніби Господь під час Страшного суду, государ, як вікарій Бога на землі, судив грішників, які відцуралися його закону та влади, прирікаючи їх на загибель. І, ніби Ісус, Едуард проявив співчуття, помилував повсталих проти нього» [10, с. 184]. У ритуалі королівського правосуддя, «граючи роль законного государя, Едуард демонстрував одночасно правосуддя та милосердя, лякаючи й водночас викликаючи симпатії, тобто являючи народу ідеальний приклад монаршої справедливості» [10, с. 185].

Колективні молитви, роздача прокламацій мали: 1) пояснювати зміст «справедливої війни» як справи честі государя; 2) викликати гордість за англійців за їх славні перемоги; 3) формувати образ їх підступних та небезпечних ворогів; 4) формувати у них «усвідомлення дотичності до цієї війни та особистої зацікавленості в її благополучному завершенні» [10, с. 186]. Окрім того, Є. Калмикова вказує, що воєнні ритуали та естетизація воєнної теми свідомо були спрямовані не лише на формування певного сприйняття війни, формування почуття гордості, певних моделей героїчної поведінки, а й націлені на конкретно політичні цілі – збір податків, мобілізацію громадян для участі у війні, лояльність до політичного правителя.

К.Лоренц звернув увагу на ритуали миру в культурі північноамериканських індіанців: куріння калюмета, трубки миру. Ритуали, що виникають у процесі культурної еволюції, діють, на думку Лоренца, як самостійні, активні стимули соціальної поведінки. Емоційне ставлення до традиції впливає на стійкість цієї традиції. Лоренц стверджує, що утворення ритуалів історично пов'язано з традицією. Він вважає, що кожна ритуалізована форма соціальної поведінки отримує рушійну силу завдяки емоціям.

Більш статичним елементом естетизації війни є її вираження в образних символічних формах, візуалізація в символах певної епохи, переведення смислів у операціональні символи. До операціональних символів війни належить вся сукупність воєнної атрибутики від національних символів ворогуючих сторін до образів зброї. Йдеться про свідому (цілеорієнтовану) та спонтанну естетизацію зброї, армії, людей і т.ін.

Вибір та значення операціональних символів здійснюється також спонтанно або цілеспрямовано в рамках структур масової політичної комунікації. Так, наприклад, Тоффлер акцентує на тому, що під час війни у Іраку увага ЗМІ приділялась зброї, «залізу», тоді як програмному забезпеченню, що керувало зброєю, а також людям, які писали програмне забезпечення, майже не приділялось уваги, вони просто залишались за кадром. «Ранні критики телебачення нарікали на занурення глядача в штучний світ мильної опери, консервованого сміху, фальшивих емоцій. Завтра ці тривоги здаватимуться дрібницею, тому нова система ЗМІ створює цілком «фіктивний» світ, на який уряд, армії та цілі народи реагують як на реальний. Їхня реакція також обробляється ЗМІ і вставляється в уявну електронну мозаїку, яка спрямовує нашу поведінку... Нові ЗМІ дають можливість знімати цілі битви, яких не було, або показувати наради (фіктивні) вищого керівництва противника, на яких заперечуються мирні переговори. В минулому уряди організовували провокації для виправдання воєнних дій; в майбутньому їх достатньо буде імітувати. В цьому швидко наступаючому майбутньому не лише правда, але і сама реальність стане жертвою війни» [11, с. 258].

Е. Тоффлер вказує на важливість візуалізації зброї через ЗМІ. Естетика подвигу тут становить собою репрезентації війни в сенсі протиборства героїв, де війна власне виступає як сюжет. Зброя має символічне значення та комплекс символічних інтерпретацій і стереотипних відбитків у колективній, національній свідомості, міфах, ритуалах, оздобленнях та прикрасах.

Естетика воєнного одягу та відповідних статусно-рольових деталей в ньому становить окрему галузь дослідження воєнних символів та їх візуалізації. Необхідно зазначити, що присутній вигляд воєнної форми, процес її носіння (або, навпаки, приховування) має

символічне значення. «В партизанській боротьбі виникає складно структурований новий простір дії, оскільки партизан бореться не на відкритому полі битви і не в тій же площині відкритої війни з фронтами... Партизан... додає до поверхні регулярного, звичного театру воєнних дій інше, більш темний вимір, вимір глибини, в якому уніформа, яку носять напоказ, стає смертельно небезпечною» [12, с. 107].

Естетика шиккування презентує війну як *res publica* – гідність дисципліни. Одночасно в ній присутня естетика управління масами, яка включає зображення солдатського тіла, мундиру, планування та розстановки військ під час бою або воєнного параду. Окрім дисципліни, у воєнних ритуалах закарбована ієрархія учасників воєнних дій та відповідні мотиваційно-чуттєві компоненти політичної поведінки.

Естетика воєнної машинерії – це зображення війни як науки, інструменту політики з досягнення поставлених цілей. Взагалі естетика машинерії у воєнних діях створює специфічну психологічну атмосферу перебігу воєнного протистояння. Варто згадати лише появу на полі бою перших танків та відповідні почуття людей, які вперше зіткнулись з бойовими машинами. Окрім того, важко заперечити, що кожна людина, яка бачила бойові машини лише на екрані телебачення, в ситуації, коли вона стикається з реальними машинами, а особливо в дії, відчуває сильні емоції.

Особливої уваги заслуговує візуалізація та символізація явищ, які часто зустрічаються у воєнній взаємодії: бойова пристрасть, ексцеси люті, священне безумство, змальовані поетичними та образотворчими засобами. Проблеми доблесті, гідності різною мірою є присутніми в понятті офіцерської честі, яка зображується як змагання у холонокровності; тоді як проблема підступності, боягузтва, зрадництва зображується у відповідних образних та символічних формах як протилежна частина смислових бінарних опозицій. У війні завжди присутні ознаки гармонії, порядку, впорядкованості, прекрасного, що виражається у рівності шиккування, ідеї героїзму, вірності, відданості колективним цінностям. Поряд із прекрасним у війні завжди існує жахливе, тобто такі події, явища, образи, які викликають жах, огиду, страх, відразу. Відео-запис або пряма трансляція руйнування веж-близнюків, як і оповіді про «верденську м'ясорубку» є не лише інформаційним повідомленням, а естетичним явищем, які передають жахіття та хаос, дисгармонію, пов'язану із воєнними діями. І це повідомлення при докладному розгляді обов'язково містить внутрішнє посилання на одну із наявних смислових бінарних опозицій, що відсилають споживача повідомлення до відповідної системи політичних цінностей.

Отже, кінцевим результатом цілеспрямованої естетизації воєнних дій в сучасному світі з розвитком новітніх технологій комунікації є формування цінностей або співвіднесення з цінностями, що стосуються війни (поняття «справедливої війни», розуміння цінності людського життя), конструювання стійких політичних стереотипів та установок, спрямованих на формування та стимулювання певних моделей поведінки цільової аудиторії. У протиставленні цінностей особистого та загального виховується певне сприйняття війни, яке в реальному часі можна використати в конкретній ситуації. Активуючі вкорінені архетипи героїзму, адаптуючи їх естетичним засобами до реальної ситуації можна стимулювати акти такого героїзму, жертвовності, самовідданості, де цінність власного життя виявляється вторинною щодо до цінностей колективних. І навпаки, пригнічення прагнення до самопожертви сприяє нездатності супротивника до спротиву.

Основні фактори, передумови та рушійні сили естетизації війни лежать у площині людської психіки та іманентних закономірностей сприйняття та інтерпретації людиною оточуючого політичного світу. Прагнення та нагальна необхідність людини щодо осмислення політичних процесів та явищ, відповідні психічні можливості, здатності, мотиви та потреби, пов'язані з цим, дають основний поштовх естетичному перетворенню інформації, пов'язаної із війною у засобах чуттєвих форм.

На основі вищесказаного ми визначили декілька елементів політичної естетизації війни: символізація, візуалізація, номіналізація та ритуалізація, які використовуються окремо або в комплексі і можуть перетинатись у конкретному випадку, що ускладнює науковий аналіз.

На нашу думку, основними функціями процесу естетизації війни є наступні:

- 1) надання оціночної модальності політичним суб'єктам та об'єктам, процесам та явищам, поточним подіям;
- 2) інтерпретаційна, яка полягає у розміщенні об'єкта естетизації у певному контексті та встановленні, маркуванні домінуючого змісту даного об'єкта;
- 3) формування функціональних триггерів та символічного коду на рівні психічних реакцій, закріплених у вербально-образних або інших чуттєвих структурах, носіях (слова, символи, персоналії, мелодії, події);
- 4) формування референтних моделей поведінки;
- 5) мобілізація до відтворення референтних поведінкових моделей;
- 6) формування оперативних носіїв та способів сприйняття поточних подій.

Для естетики війни характерні деякі ключові теми, пов'язані з естетичною репрезентацією як окремих політичних актів (естетика героїзму, подвигу, самопожертви заради сутнісної цінності), так і окремих політичних явищ (естетика шиккування, естетика зброї, естетика воєнної машинерії). Війна як політичне явище, мабуть, найбільшою мірою може бути виражена в категоріях політичної естетики та естетики взагалі.

1. *Мэй Р.* Мужество творить: очерк по психологии творчества / Р. Мей. – М. : Ин-т общегуманитарных исследований, 2012. – 156 с.
2. *Шмитт К.* Понятие политического / К. Шмитт // Вопросы социологии. – 1992. – № 1. – С. 35–67.
3. *Почепцов Г. Г.* Сучасні інформаційні війни / Почепцов Г. Г. – К. : Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 497 с.
4. *Лисичкин В. А.* Третья мировая информационно-психологическая война / В. А. Лисичкин, Л. А. Шелепін. – М. : Академия социальных наук, 1999. – 193 с.
5. *Клаузевиц К. фон.* О войне / К. фон Клаузевиц. – М. : Логос; Наука, 1994. – 451 с.
6. *Oak Herbert De Berg.* War as Aesthetic: The Philosophy of Carl von Clausewitz as the Embodiment of John Dewey's Concept of Experience / Oak Herbert De Berg. – Texas A&M University, 2011. – 252 p.
7. *Лоренц К.* Агрессия (так называемое «зло») / К. Лоренц ; [пер. с нем. Г. Ф. Швейника]. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 269 с.
8. *Токовенко О. С.* Наукове пізнання політичної реальності як еволюційний процес / О. С. Токовенко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: «Філософія. Соціологія. Політологія». – 2013. – Вип. 23 (1). – Т. 21, № 9/2. – С. 3–8.
9. *Бушанський В. В.* Естетизм політичних ідеалів і цінностей / В. В. Бушанський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – № 1 (45). – С. 200–220.
10. *Калмыкова Е. В.* Образы войны в исторических представлениях англичан позднего Средневековья / Калмыкова Е. В. – М. : Квадрига, 2010. – 664 с.
11. *Тоффлер Э.* Война и антивоенная: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М. : АСТ: Транзиткнига, 2005. – 412 с.
12. *Шмитт К.* Теория партизана / К. Шмитт ; [пер. с нем. Ю. Ю. Коринца]. – М. : Праксис, 2007. – 301 с.